

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE İZLERİ GÖRÜLEN YILAN EFSUNU (ARBAĞ)

Metin SAMANCI¹

ÖZET

Bu çalışmada; yılanı deliğinden çıkarmak, yılan ısırıklarını tedavi etmek, yılanlara korkmadan dokunabilmek gibi amaçlarla Orta Asya'da eskiden beri uygulanan bir yılan efsununun (arbağ) Klasik Türk şiirindeki izleri incelenmiştir.

Klasik Türk şiirinin önemli benzetme unsurlarından biri olan yılan, sihirle beraber geçtiğinde sihirbazların göz boyama suretiyle ipleri yılan şeklinde gösterdiklerinden bahsedilen Hz. Musa ve sihirbazlar kıssasına telmihte bulunulur. Bununla birlikte yılan ve efsunun bir arada geçtiği bazı beyitlerde kamlar tarafından uygulanan ve Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar taşınan bir efsunlama geleneğinden söz edilir.

Çalışmamızda önce yılan efsunu hakkında bilgi verilmiş; ardından bu efsunla ilgili olduğu tespit edilen beyitler yılan efsununa dair bilinenlerden hareketle yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Efsun, arbağ, yılan, büyü, folklor, Klasik Türk Şiiri.

SNAKE INCANATION (ARBAG) IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

In this study; the traces of a snake enchantment (arbagh) in Classical Turkish poetry, which has been practiced in Central Asia for the purposes of removing the snake from its hole, treating snake bites and being able to touch the snakes without fear, were examined.

The snake, one of the most important analogy elements of classical Turkish poetry, when it passes with magic Moses and magicians parable, which refers magicians have shown ropes as snakes by eye-wash. However, in some couplets where snakes and enchantments pass together, there is a tradition of enchantment carried out by cams and carried from Central Asia to Anatolia.

In our study, firstly information about snake enchantment was given and then the couplets found to be related to this enchantment were interpreted with the knowledge of snake enchantment.

Keywords: Enchantment, incanation, arbagh, snake, magic, folklore, Classical Turkish Poetry.

¹ Arş. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metin.samanci@bilecik.edu.tr.

GİRİŞ

Binlerce yıllık bilgi, estetik ve kültür birikiminden süzülerek meydana gelen Klasik Türk şiirinin dünyası faydalandığı kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Beyitlerin arka planında dinden tarihe, mitolojiden folklorla birçok unsur bulunabilir. Bu nedenle Klasik Türk şiirinin beslendiği kaynaklar ne kadar iyi incelenirse beyitler de o kadar doğru anlaşılır. Bazen bir beyti anlamak için devrin sosyal hayat unsurlarının tespit edilmesi ya da folklorik bir ayrıntının çözümlenmesi icap eder.

Edebiyatın beslendiği kaynaklardan biri olan folklor, büyüü de çalışma alanları içine alır. (Örnek 2000: 19) Bununla birlikte büyü, kendi alanında gayesine, elde etmek istediği sonuca göre ak ve kara büyü diye ikiye ayrılmaktadır. Büyü veya sihrin, günümüz insanında bir ürperti vücûda getirdiği bilinmektedir. Bu kavramın ifâde bulduğu fiiliyattan korku ve endişe duyulmaktadır. Buna karşılık efsun daha yumuşak bir ifade bulmaktadır. Genel anlamdaki sihir veya büyü yapanlar günümüz insanınca hoş görülmediği halde efsun yapanlar hakkında böyle bir kanaat bulunmaz, aksine efsun ve efsun yapan sempati de toplar (Çetin 1991: 25).

Gerek sevgili etrafındaki benzetmeler gerekse şiir ve söz hakkındaki değerlendirmeler göz önünde tutulduğunda klasik şiir geleneğinde sihir ve büyüün önemli bir yere sahip olduğu görülür.² Bu konudaki birikim daha çok Harut ve Marut, Hz. Musa kıssası ve cadılar gibi belli başlıklar etrafında şekillenirken, kültürel yapı zamanla değiştiğinden kamların yaptığı efsunlara beyitlerde temas edildiği pek görülmez. Ancak İslâm'la tanışan halklar eski kültüründen tamamen arınıp geçmişi bir kalemde silmediğinden (Tekin 2009: 182) İslam sonrası farklı şekillerde devam eden kam efsunlarına, folklordan önemli ölçüde beslenen Klasik Türk şiirinde rastlanması mümkündür. Kamların yılanları yuvalarından çıkarmak ve yılan sokmalarını tedavi etmek amacıyla uyguladığı bir efsun olan arbağın izlerini de Klasik Türk şiirinde görüyoruz.

Klasik şiir geleneğinde sevgilinin saçı, nefis, şeytan, dünya hayatı vd. için sıkça başvurulan bir teşbih unsuru olan yılan, sihirle beraber geçtiğinde akıllara Hz. Musa ve sihirbazlar kıssası gelir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi sihir ve efsun kelimeleri farklı çağrışımlar yaptığından, yılan efsun ile beraber kullanıldığında beytin arka planı tamamen farklı bir zemine kurulur. Bu nedenle ilgili beyitleri daha iyi anlamak için İslam öncesi dönemden günümüze kadar izleri görülen yılan efsununun bilinmesi gerekir.

Arbağ Hakkında Genel Bilgiler

Arbağ kelimesinin tespit edebildiğimiz en eski şekli *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te 'kam efsun yaptı' karşılığı verilen *arwa-* ve *arwıŝ-* fiilleridir. Asıl manası 'yılan ve akrep cinsinden zararlılardan korunmak amacıyla okunan efsun' olan³ bu kelime hakkında edebi eserlerdeki en dikkate değer ve özlü bilgi Abuşka Lugati'nin *arbağ* maddesinde geçer. Eserde arbağ için 'yılanın deliğine okunduğunda yılanı deliğinden çıkararak ve ısırıldığı yere okunduğunda

² Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: (Tekin 2009), (Kardaş 2013), (Güleç 2014), (Karaman 2015).

³ Efsû[n]: Sihir u mekr ma'nasına (...) ve yılan ve 'akreb ve sâ'ir mudîlerden ta'vîz için okunan duaya dirler. 'Arabî'de ta'vîz Çağatay lisanında arbağ dirler (Şu'ûrî 1314: 356).

zehirin tesirini kıran efsun' karşılığı verilmiştir (Kaçalın 2011: 116). Anlaşılan esasen 'efsun' anlamında kullanılan kelime zamanla daha ziyade yılan efsunu için kullanılır olmuştur.

Bu kavrama yakın olarak Farsçada 'yılan efsuncusu, yılanlı' anlamında *mâr-efsâ* kelimesi kullanılır. *Burhân-ı Kâti'da* yer alan *mâr-efsâ* maddesinin karşılığı olarak 'bir yerdeki yılanları çıkarıp kolunda ve koynunda gezdirerek para kazanan kişi, mârgîr, yılan tutucu' anlamları verilmiştir (Öztürk; Örs 2000: 501). Buradaki açıklamadan *mâr-efsâ* veya *mâr-gîr* denilen kişilerin yılan sokmasına karşı önleyici veya tedavi edici efsunlar okumaktan ziyade bu konudaki yeteneklerini eğlence amaçlı sergiledikleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle başta Hindistan olmak üzere İran ve Kuzey Afrika gibi yılan oynatma geleneğinin var olduğu ülkelerdeki yılanlılarla kamların yaptığı yılan efsunu arasında en başta amaç yönünden bir farklılık olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Kam efsunlarındaki temel yaklaşımın tedavi ve korunma olduğu açıktır.⁴

Yılan efsununun içeriği hakkında en dikkat çekici husus bu efsunların diğer efsunlarda olduğu gibi önemli bir kısmının anlamsız sözlerden oluşan tekerlemeyi andıran bir yapıya sahip olmasıdır.⁵ Şaman efsunları hakkında malumat veren Radloff, *arbağ* yerine *arbiş* kelimesini kullanmış ve bu efsunların manasız sözlerden oluştuğuna dikkat çekmiştir.

Altay lehçelerinde manası anlaşılmayan sözlere de "arbiş" denir. Şaman dualarında manası anlaşılmayan kelimeler ve cümleler, şamanistlere göre, tesiri en kuvvetli sözlerdir. Müslüman bakışların afsunlarında da manası olmayan "kirü, mikrû, aşından pusundan" ve başkaları gibi sözlerin bulunması herhalde bu inanişaya dayansa gerektir, ihtimal ki bu manasız kelimeler eski bir zamanda kamin koruyucu ruhlarının adları olmuştur. Kamların ve bakışların sözlerine göre bu sözlerin de manaları vardır, fakat onları fani insanlar anlayamazlar (Radloff vd. 2008: 466).

Aşağıda örnek beyitler arasına aldığımız Nevâyî'nin beytinde *arbağın cünün güftârı* 'deli saçması' ile bir tutulması şaman efsunlarının Radloff'un da vurguladığı gibi önemli bir kısmının manasız sözlerden oluşması nedeniyledir. Meselenin daha iyi anlaşılması için bir yılan efsununun metnini vermemiz uygun düşecektir. Aynı eserde 40 adet efsun örneği veren Radloff'un, 1840'ta vefat eden bir Yesevî şeyhinin el yazısı dualar defterinden alıntılıdığı yılan efsunu şu şekildedir:

Çenke çenke çenke yılan, çenke başlı kara yılan, sen sen yılan sen yılan, senden artık men yılan, kiter bolsang kit yılan, kelir bolsang kel yılan, Nuh peygamber hürmetine, Nuh kemesi hürmetine kelir bolsang kel yılan, çıkar bolsang çık yılan, sen sen yılan sen yılan,

⁴ *Arbağ* ve tedavi ilgisi konusunda -konunun biraz dışına çıksak da- şu bilgileri paylaşmayı uygun görüyorum: 'doktor' anlamına gelen Macarca *orvos* (orvoş) ve Rusça *врач* (vraç) kelimeleri 'büyü yapmak' anlamındaki Türkçe *arba-* / *arwa-* köküyle ilişkilidir. (Karaağaç 1989: 91)

⁵ Burada Şükrü Elçin tarafından ileri sürülen, tekerlemelerin geçmişinde şaman dualarının yattığını görüşünü hatırlamak gerekir: *bazı şaman dualarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir.* (Elçin 1986: 590)

senden artık men yılan, toz başlı çibar yılan, ağın suden revan yılan, atkan oktan merven yılan, bakır başlı ala yılan, kiter bolsang kit yılan, kelir bolsan kel yılan, Nuh peygamber hakkı için aguvundu sor yılan, sen sen yılan (Radloff vd. 2008: 473).

Yukarıdaki efsunda dikkat çeken başka bir husus yılan hitaben “Nuh peygamber hürmetine” şeklinde seslenilmesidir. Abdulkadir İnan’a göre kamlar yeni dine uyma ve yeni hayat şartlarına uyum sağlama zarureti en baştan beri görmüş olduklarından eski şaman dualarına peygamberlerin, meleklerin, evliya ve şeyhlerin adını sokmuşlar; hatta bazı kamlar mesleklerinin pirlirinin “Hazret-i Fatıma Ana” olduğuna dair menâkıb üretmişlerdir (İnan 2017: 66). Aslında İslam’daki rukye ‘okuyarak tedavi etme’ sözün maddeye tesiri bakımından efsunlamaya benzediğinden kamların İslam sonrası değişime uyum sağlamak için pek zorlanmadıklarını söylemek mümkündür.⁶ Bu nedenle İslam sonrası edebiyat ürünlerinde örnekleri az da olsa kam efsununun izlerini görebiliyoruz.

Arbağın Yılanı Deliğinden Çıkarma İşlevi

Nevâî’nin aşağıdaki beyti yılan efsununun en net biçimde işlendiği beyittir. Beyitte, şairin sevgilinin siyah saçlarının aşkıyla söylediği ince sözleri insanların anlamakta zorlanacağı ve bu sözlerin ya deli saçması ya da yılan efsunu olarak görüleceği söylenmiştir. Klasik şiir geleneğindeki en yaygın teşbihlerden biri olan saçın yılanla benzetilmesi bu folklorik unsurla orijinal bir hal almıştır. Beyte göre şairin yılanla benzeyen saçlar için söylediği nükteli sözler bir yılan efsunu gibidir. Herkes anlayamaz; bu sözler deli saçması olarak görülebilir. Burada dikkati çeken başka bir husus da yukarıda örneğini verdiğimiz efsunda sürekli olarak yılan kelimesinin tekrar edilmiş olmasıdır. Şair, sevgilinin saçları hakkındaki sözlerini yılan efsununa benzetmesinin bir nedeni de yılan efsununda sürekli yılan kelimesinin geçtiği gibi şairin de şiirlerinde sürekli o saçları andığını ima etme gayesi olsa gerektir.

zülfi sevdâsıda bilmesler nevâî nüktesin

yâ cünün güftâridur yâ hüd yılaning arbağı (Nevâî: Bedâî’u’l-vasat: G. 591/7)

[=Nevâî’nin onun siyah zülüflerinin aşkıyla söylediği nükteli sözlerin deli saçması mı yoksa yılan efsunu mu olduğunu anlayamazlar.]

Aşağıdaki beyitte de aynı şekilde yaygın saç-yılan teşbihi yılan efsunu ile orijinal bir yapıya bürünmüştür. Beyte göre, sevgilinin yılanla benzeyen ve hayali aşığın gözünden asla gitmeyen saçlarına binlerce efsun kâr etmez. Şair, yılanı deliğinden çıkarmak amacıyla okunan efsunların tesirli olduğuna inanır görünmektedir. Bu da bize şairin Nevâî’nin kullandığı bu mazmuna yabancı olmadığını, kendi yaşadığı çevrede de bu tür uygulamaların var olduğunu düşündürmektedir. Nitekim şair *Divân* mukaddemesinde her şairin kendi yöresindeki adetleri şiirine aldığını söyler. (Fuzûlî: *Divân*: Dîbâce: 9) Beyitte aşığa verilen öğütlerin efsuna benzetilmesi de dikkat çeken bir

⁶ Rukye hakkında genel bilgiler için bkz. (Çelebi 2008: 219-222)

husustur. Burada aşığı verilen öğütlerin efsuna benzetilmesi efsunların önemli bir kısmının anlamsız sözlerden oluşması nedeniyledir. Böylece bu öğütlerin aşığı tıpkı efsunlar gibi anlamsız geldiği ima edilmiş olur:

mesken itmiş yâr mâr-i zülfî çeşmüm rañnesin

pend virmeñ kim anı andan çıñarmaz miñ füsün (Fuzûlî: Dîvân: G. 230/4)

[= Sevgilinin yılan benzeyen zülfü gözümün oyuğunu mesken tutmuş. Bana (boşuna) öğüt vermeyin; çünkü binlerce efsun onu oradan çıkaramaz.]

Efsunlama İşlemiyle Yılanlara Korkmadan Dokunulması

Türkiye’de yılan ve akrep gibi canlıları tutabilmek amacıyla efsunlama işlemine rastlanmaktadır. Elazığ’ın Hal köyünde ocaklı kişiler tarafından bu amaçla sağ veya sol el efsunlanır. Efsun işleminden sonra o el ile yılan ve akrep gibi canlıların tehlikesizce tutulabileceğine inanılır (Erdentuğ 1956: 104-105; Huart 1964: 193).

Bu efsunlama geleneğinin izini Fuzûlî’nin aşağıdaki beytinde görmekteyiz. Beyitte, sevgilinin dudaklarını anarak onun zülfünü elde eden, ona bu şekilde dokunabilen can; efsun okuyarak yılan tutan bir kişiye benzetilmiştir:

zîkr-i lebünle zülfüne cân oldı dest-res

anuç kimi kim oñuyup efsün ilan dutar (Fuzûlî: Dîvân: G. 72/3)

[= Can, efsun okuyup yılan tutan biri gibi senin dudağını anarak zülfüne dokundu.]

Aynı mazmunun işlendiği aşağıdaki beyitte gönlün yılan benzeyen zülfleri korkmadan tuttuğu/ sevdiği söylenir. Beytin arka planında, yukarıda geçtiği gibi efsunlama işleminden sonra yılanların tehlikesizce tutulabileceğine dair halk inancı yatmaktadır:

dil dutar mâr-i ser-i zülfünji vehm eylemeyüp

bilmezem kim aña tañlím ne efsün itdün (Fuzûlî: Dîvân: G. 168/5)

[=Gönül senin yılan benzeyen zülfünü hiç korkmadan tutuyor. Ona hangi efsunu öğrettin bilmiyorum.]

Efsun ile yılan tutma geleneğinin izlerinden birini de Tâci-zâde Cañfer Çelebi’de görüyoruz. Yılan benzeten saçların yüze düşmesi efsun ile yüzün üstünde yılan tutmak olarak yorumlanmış:

ârâyış idüp zülf-i siyekârı yüzinde

güyâ ki füsün ile tutar mârî yüzinde (Tâci-zâde Cañfer Çelebi: Dîvân: G. 179/1)

[=Kötülükler yapan zülfü onun yüzünü süslüyor. (O güzel) Sanki efsunla yüzünde yılan tutuyor.]

Efsunun Koruyucu ve Sağaltıcı İşlevi

Kamların efsunla tedavi yöntemleri İslamiyet'ten sonra dedelerin veyahut ocaklıların ellerinde, farklı şekillere bürünerek devam etmiştir (Bayat 2006: 261). Efsunlama işlemlerinin ocaklılardan el alma yöntemiyle devam ettiği bilgisi aşağıdaki beyitte görülmektedir. Beyitte, ayrılık acısı zehirli bir yılanla benzetilmiş bu acıyı hafifletmesi için içilen şarap da yılanla karşı uygulanan efsun olarak düşünülmüştür. Şair Sâdî'nin; *pîr-i muğânın*, meyhanecinin ayağını (kadehini) öperek ondan el aldığını söylediği beyitte, el alma geleneğinin yaşlılardan yeni nesillere bilgi ve yetenek aktarımı olduğunu hatırlamak gerekiyor (Onay 2009: 442):

efsûn iderüz efî-i âlâm-ı firâğa

öpdüm ayağın pîr-i muğândan el aldum

[= Meyhanecinin ayağını / kadehini öperek ondan el aldım. Böylece ayrılık acısının zehirli yılanına efsun yapmaktayız.]

Arbağcıların, yılan zehirlenmelerine karşı efsunun yanı sıra efsunda adları geçen bazı şifalı otları kullanmayı da ihmal etmedikleri görülür. (İnan 1986: 46) Aşağıdaki beyitte *füsûn* ile beraber *tiryāk* kelimesinin de kullanılması her iki tedavi yönteminin de bir arada uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Beyitte sevgilinin zülüflerinin aşığa verdiği ıstıraba ne efsunun ne de panzehirin tesir ettiği söylenerek çaresiz bir ruh hali yansıtılmıştır:

itmedi hiç aña te'sîr füsûn u tiryāk

cigerüm mâr-ı gâam-ı zülf ile mesmûm gibi (Aynî: Dîvân: G. 218/3)

[=Efsun ve panzehir hiç tesir etmedi. Zülüflerin ıstırabının yılanı ciğerimi zehirlenmiş gibi.]

Yılanlara tesir eden ancak sevgilinin yılanla benzeyen zülüflerine karşı etkisiz kalan efsun mazmunu şu beyitte de işlenmiştir:

çesmün ol fitne degüldür kçola hem-bister-i h'âb

zülfün ol mâr degüldür kçola mağlûb-ı füsûn (Azmî-zâde Hâletî: Dîvân: G. 574/3)

[= Gözün yatağa gidip uykuya dalacak bir fitne değildir. Zülfün efsuna yenilecek bir yılan değildir.]

Klasik şiir geleneğinde dünya, insan için hem maddi hem de manevi yönden tehlikeli oluşu nedeniyle yılanla benzetilir. Dünyadaki cazibelere aldanmamak, dünyayı terk etmek bu yılanın şerrinden korunmak amacıyla okunan bir efsun olarak görülmüştür:

bu dünyelik didükleri yilandur

aña terk itmegile oñı efsûn (Kadı Burhaneddin: Dîvân: G. 1306/5)

[=Bu dünya dedikleri bir yilandır. Dünyadan vazgeçerek o yılanla efsun oku.]

Yukarıda yılan zehirlenmelerine karşı şifalı otların da kullanıldığını söylemiştik. Bunun yanı sıra yılan zehirlenmelerine karşı okunmuş şerbet de kullanılırdı ve yılan zehrinin işlemediği kişilere şerbetli denirdi (Onay 2009: 442). Aşağıdaki beyitte şarabın yılan zehrine karşı efsunlanmış bir şerbete benzetildiği görülüyor:

düşür zülfün meye sâki bana şun zehr-i mâr olsun

dañi çekmem firâkın gel beni luşf eyle şerbetle (Lebîb: Dîvân: Tar. 41/28)

[= A sâki, şaraba zülfünü düşürüp bana sun. İsterse yılan zehri olsun. Gel bir iyilik yap da beni şerbetle. Artık onun ayrılığını çekmem.]

Yılanın Efsun Yaptığı İnancı

Bazı arbağcıların efsunlarının yılanı ve zehirli haşereyi kendi yanına çekebilecek kadar tesirli olduğuna inanılır. Bu zararlı hayvanların bir kısmı arbağcının yanına geldiklerinde ölür bir kısmı ise arbağcı ile efsun yarışına girerlermiş. (İnan 1986: 45) Yılanın da efsun yapması dikkat çekici bir husustur. Bu inancı Mevlânâ'nın Mesnevî'nde görmekteyiz. Mevlânâ yılan efsununun tesirini Allah'ın ismine bağlamakta ve efsunla yılanı kendine boyun eğdirenleri Allah'ın adını tuzak olarak kullanmak olarak görmektedir. Kendisine bu şekilde kötülük yapan efsuncuya yılan da efsunla karşılık verir (Olgun 1966: 1131-1132):

Efsuncu düşman gibi yılanı efsun okur. Yılan da onu efsunlar. Eğer yılan efsunu onun tuzağı olmasaydı nasıl olurdu da yılanın efsununa tutulurdu? Efsuncu iş görmek ve para kazanmak hırsıyla o zaman yılanın efsununu anlamaz. Yılan der ki: Ey füsuncu, aklını başına al. Kendi efsununun tesirini gördün; bir de benimkini seyret. Sen beni kalabalık bir yerde oynatmak suretiyle rüsvay etmek için Allah'ın ismi kuvvetiyle teshir eyledin. Beni teshir eden senin re'yin değil, Allah'ın ismidir. Sen ism-i ilahiye tuzak olarak kullandın. Vay senin haline.

Yılanın efsun yaptığı yönündeki inanca Orta Asya'dan bir şairin, Şeyban Han'ın divanında da rastlıyoruz. Şiir geleneğinde yılanı benzeten saçların bu beyitte aşığa efsun yaptığı söyleniyor:

cânıma yaqar otlar ol gamze-i fettâni

könglümni kılar efsün ol şurrasınıng mârı (Şibân Hân: Dîvân: G. 305/9)

[= O baştan çıkarıcı göz ucuyla bakışları canımı ateş gibi yakar. O yılanı benzeyen saçları gönülümü efsunlar.]

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde yılan sihirle beraber geçtiğinde sihirbazların göz boyama suretiyle ipleri yılan gibi gösterdiklerinin anlatıldığı Hz. Musa ve sihirbazlar kıssası akla gelir. Ancak yılan ve efsun bir arada kullanıldığında kökleri Orta Asya kamlık dönemine uzanan ve Anadolu'ya da taşınan bir efsunlama işleminden bahsedilir.

Nevâî'de yılan arbağı olarak geçen bu efsun önemli ölçüde anlamsız sözlerden oluşur. Buradan hareketle Nevâî, sevgilinin yılan benzeyen zülüflerinin aşkıyla söylediği sözlerin yılan arbağı olarak anlaşıldığını söyler. Fuzûlî, efsunun yılanı deliğinden çıkarma işlevinden söz eder. Şair, sevgilinin yılan benzeyen saçlarından vazgeçmesi için verilen öğütlerin yılanı deliğinden çıkarmada tesirsiz kalan efsuna benzetmiştir. Aynî de sevgilinin zülüflerinin verdiği ıstıraba hiçbir efsunun çare olmayacağından söz etmiştir. Azmî-zâde de sevgilinin zülüflerinin efsuna mağlup olmayacağını söylemiştir. Kadı Burhaneddin ise dünyayı bir yılan benzetererek ona karşı okunacak efsunun terk-i dünya olduğunu belirtmiştir. Yılanın da efsuncuya karşı efsun yaptığı yönünde bir inanç vardır. Mevlânâ'nın da Mesnevî'de değindiği bu inancı Şiban Hân bir beytinde işlemiş; sevgilinin saçlarının aşığa efsun yaptığından söz etmiştir.

Yılan efsununu göz önüne tuttuğumuz takdirde hem Nevâî ve Fuzûlî gibi büyük şairlerin ilgili beyitleri daha iyi anlaşılacak hem de -ayrıntı düzeyinde de olsa- Klasik Türk şiirinde gelenek ve folklor ile ilgili bir husus ortaya konmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aynî: *Dîvân*: Mermer, Ahmet (1997), *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, Akçağ: 212, Klasik Kaynaklar: 1.
- Azmî-zâde Hâletî: *Dîvân*: Kaya, Bayram Ali (2003), *Azmizade Haleti Divanı: Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri Ve Divanının Tenkidli Metni*, editörler: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Cambridge: Harvard Üniversitesi, Doğu dilleri ve edebiyatlarının kaynakları: 57. Türkçe kaynaklar: XLIX.
- Bayat, Fuzuli (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, Yayın No: 648, Kültür Serisi: 307.
- Çelebi, İlyas (2008), "Rukye" *DîA*, İstanbul, C. XXXV, ss. 219-222.
- Çetin, İsmet (1991), "Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri", *Milli Folklor Dergisi*, C. II, S. 11, ss. 24-28.
- Elçin, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş, (Gözden Geçirilmiş İlaveli Yeni Baskı)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdentuğ, Nermin (1956), *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi.
- Fuzûlî: *Dîvân*: Akyüz, Kenan vd. (1958), *Fuzûlî Türkçe Divan*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güleç, İsmail (2014) "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 1-22.
- Huart, Cl. (1964) "Efsun", *İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 4. c. (847 s.), 4. c; Eb-Gwalior.
- İnan, Abdulkadir (1954), *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaçalin, Mustafa S. (2011), *Nevayî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar = El-Lugatu'n-Neva'iyye Ve'l-İstîşhadatu'l Çağata'iyye : Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası / Niyazi*, Ankara : Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu yayınları: 1027.
- Kadı Burhâneddin: *Dîvân*: ERGİN, Muharrem (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karaağaç, Günay (1989) "Birkaç Kelime Hakkında", *Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, S. V, ss. 91-96.
- Karaman, Gülay (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Sihir*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Kardaş, Sedat (2013), “Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Hârût ve Mârût”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 50, Erzurum (ss. 29-46).

Lebîb: *Dîvân*: Kurtoğlu, Orhan (2017), *Lebib Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ana Yayın Numarası: 3369, Kültür Eserleri Dizisi: 569.

Nevâyî: *Bedâyi’u’l-vasat*: Kaya Türkay (2002), *Bedâyi’u’l-vasat - Üçüncü Divan*, Ankara: Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 807.

Şibân Hân: *Dîvân*: Karasoy, Yakup, (1998) *Şiban Han divanı: (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu yayınları: 614.

Şuârî Hasan (1314), *Ferheng-i Şuârî [-Nevâl-i Fuzalâ] Ferheng-i Şuârî Kitâbu Lisânî’l-Acemî’l-müsennâ bi ferheng-i Şuârî Nevâlî’l-fuzalâ ve lisânü’l-Acem*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.

Olgun, Mehmet Tahir (1966), *Mesnevi: Terceme ve Şerheden: Tâhir-ul-Mevlevî*, C. IV, (953-1312 s.) İstanbul, Selâm Yayınları.

Onay, Ahmet Talat (2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemal Kurnaz, İstanbul: H Yayınları.

Örnek, Sedat Veyis (1991), *Türk Halkbilimi*, 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1629.

Öztürk, Mürsel; Örs, Derya (2000), *Burhân-ı katı’*. / Muhammed Hüseyin b. Halef Tebrizi, çev. Mütercim Asım Efendi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tâcî-zâde Ca’fer Çelebî: *Dîvân*: Erünsal, İsmail E. (1983) *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi, with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tekin, Gönül Alpay (2009) , “Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri”, *Journal of Turkish Studies: Cem Dilçin Armağanı II* (Türklük Bilgisi Araştırmaları 33/II), Harward University.

